

Melamiyye

– Mustafa ESER · 20 Ekim 2025

MELÂMİYYE

III. (IX.) yüzyılda Horasan'da Sûfilik'ten ayrı bir akım olarak ortaya çıkıp IV (X) ve V. (XI.) yüzyıllar boyunca etkili olduktan sonra VI. (XII.) yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmesi sürecinde bunların içinde bir neşve halinde varlığını sürdüren Melâmetiyye veya melamiyye, Tibyanü vesâ'ilî'l-haka'ik adlı eserinde XIX. yüzyıl sûfî müelliflerinden Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin üç tarikat olarak bahsederek sınıflandırdığı (tarikatlar öncesi dönemde Hamdûn el-Kassâr'a (ö. 884) nisbetle bir tarikat olarak (Kassâriyye), Ömer Dede Sikkînî'ye (ö. 1475) izâfeten ettiği Bayramiyye tarikatının bir kolu olan Melâmiyye (Melâmiyye-i Bayramiyye) ve Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye (ö. 1888) nisbeten Melâmiyye (Melâmiyye-i Nûriyye kolu). IV. Yüzyılda Nişabur'da ortaya çıkan bir zühhd hareketidir. (O dönemde sufiler zahid olarak tanınıyordu.

Mâlikî, Zâhirî ve Hanbelîler'in azınlıkta olduğu, Hanefîler'le Şâfîiler arasında yoğun bir düşmanlığın yaşandığı, Şîî gruplarıyla Kerrâmiyye mensupları, Mutatavvîa ile Hâricî bakiyeleri gibi bazı aşırı gruplar arasında çatışmaların meydana geldiği bir ortamda, Nişabur'da zuhur eden Melamiyye IV. (X.) yüzyıldan itibaren İslâm dünyasının diğer bölgelerine de yayılmıştır.

Melâmetiyye hakkındaki bilgilerin temel kaynağı, akımın önde gelen isimlerinden Ebû Osman el-Hîrî'nin talebesi İbn Nüceyd'in torunu Nîşâburlu müellif Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin (ö. 1021) Risâletü'l-Melâmetiyye adlı eseridir. Ancak Tehzib-ül Esrar'ın (Hargûşî) daha önce yazıldığını kabul edenler vardır.

1015 yılında vefat eden Hargûşî'ye (Tehzîbü'l-esrâr üçüncü bölüm) göre Melâmetîler; Allah yolunda "kınayanın kınamasından korkmamanın" (Mâide 54) temel ilkeleri olması sebebiyle halkın beğenisini kazanmak için dış görünüşlerini süslemeye, toplum arasında ayırt edilmelerini sağlayan bir görünüşe sahip olmaya önem vermediklerini, gönül dünyalarını ve sırlarını bezemek amacıyla Allah'a yöneldiklerini, hayrı gizleme ve şerri açığa vurmanın, Kaderiyye'nin havfı ve Mürcie'nin recâsı üzere olmanın temel özelliklerinden olduğunu, bâtınlarında iddia, zâhirlerinde riya bulunmadığını ve Allah ile aralarında bir sır olan gönül dünyalarından kendilerinin bile haberdar olmayan kişilerdir.

Hargûşî'ye göre Melâmetîler'in metodu ilme, sûfîlerin metodu hale dayanmaktadır. Hargûşî, Melâmetîler'in çalışmayı ve kendi el emekleriyle geçinmeyi tercih ve teşvik etmelerine karşılık sûfîlerin çalışmayı bırakıp zühhd ve tevekkül üzere yaşadıklarını, Melâmetîler'in mârifetin çalışma ve şahsî gayretle elde edilebileceğine inandıklarını, sûfîlerin ise mârifetin rabbânî bir mevhibe olarak tecelli edeceği görüşünde olduklarını ve Melâmetîler'in sûfîlerin vecd ve tevâcüd halinde ortaya koydukları raks ve semâ gibi halleri doğru bulmadıklarını belirtir.

Hargûşî'ye göre Melâmetîler'in başlıca özellikleri şunlardır: Bâtınlarındaki "nefsin kendisine ait olmayan bir şeyi kendine izâfe etmesi" anlamına gelen her türlü iddiayı terkedip yalnızca gönüllerini terakki ettirmeye çalışırlar. Başkalarının kusurlarıyla ilgilenmeyi bırakarak kendi kusurlarıyla meşgul olurlar. Onların halleri Allah ile kendi aralarında sınımsız sakladıkları sırlardır; bunları başkalarından gizleme

konusunda çok titiz davranırlar. Çarşıda, pazarda, sokakta halk ile iç içe yaşar, ancak gönüllerindeki mânevî halleri onlardan saklamaya özen gösterirler. Zâhirleriyle bâtnlarını, bâtnlarıyla zâhirlerini kınamaya devam ederler. Seyrüsülûk metotları “halk ile tahalluk, Hak ile seyr”, yani halk içinde onlardan biriymiş gibi hareket etmek, fakat Hak’tan bir an bile gafıl olmamaktır. İbadet ve taatleri ifa ettikten sonra hemen unutulur, çünkü onları unutmamak onlara değer vermek anlamına gelir; bu da kibir, ucb ve riyaya sebep olur.

Sülemî ilim ve hal sahiplerini dinî hükümlerin zâhirleriyle meşgul olan şeriat ulemâsı; Allah’a yönelen, dünyevî şeylere karşı zühdü seçen, mârifetullah tâlibi sûfler ve Allah’ın vuslat ve kurbiyetiyle bâtnlarını süslediği Melâmetîler olarak üç gruba ayırmış, Allah’ın bu mazhariyetine ulaşan Melâmetîler’in artık O’ndan ayrılmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Allah’ın onların mânevî hallerini insanların bilmesini istemediğini, bu sebeple kendisiyle onlar arasındaki halin selâmette olması için onları zâhirî özellikleriyle insanlara gösterdiğini, zâhirleri bâtnlarına yansıdığına insanların fitneye düşmemesi için Cenâb-ı Hak’ın onlara böyle davrandığını belirtir. Allah ile ilişkilerinde sûfleri Hz. Mûsâ’ya, Melâmetîler’i Hz. Peygamber’e benzeten Sülemî, Hz. Mûsâ’nın rabbiyle konuşurken bâtnın tesirinin yansıdığını, Resûl-i Ekrem’in mi’racda nâil olduğu kurbiyetten sonra bile bâtnı zâhirine yansıtmadığını, halka döndüğünde onlardan biriymiş gibi dünyevî işlerine devam ettiğini ve bunun en üstün ubûdiyyet hali sayıldığını kaydeder.

Sûfî ile Melâmetî arasındaki temel fark üzerinde duran Sülemî’ye göre sûfnin zâhiri bâtnını anlattığı ve sırlarının nuru fiil ve sözlerinde zâhir olduğu için o Hallâc-ı Mansûr ve benzerlerinin yaptığı gibi iddialarda bulunmaktan, Allah’ın kendisine keşfettiği gayb sırlarını açıklamaktan ve Allah’ın onun eliyle gerçekleştirdiği kerametleri insanlara göstermekten çekinmez. Melâmetî ise Allah’ın emini olup kendisiyle rabbi arasındaki hali kendisine saklar. Öte yandan Melâmetî hiçbir iddia sahibi değildir. Çünkü ona göre iddia cahillik ve münasebetsizlikten ibarettir ve eksiklikten kurtulamamış olmanın delilidir. Melâmetî, Allah’ın kendisini kerametle imtihan etmesinden ve insanların bu kerametten dolayı fitneye düşmesinden çekindiği için keramet göstermez.

Sülemî’ye göre Melâmetîliğin ilkeleri şu şekildedir: Zâhirin ibadetlerle süslenmesini şirk, bâtnın hallerle süslenmesini irtidad saymak; kendilerine lutuf olarak verilen şeyi kabul etmeyip nefsi aşağılamak için onu zillet içinde talep etmek, başkalarının haklarını vermek, fakat hak peşinde koşmamak, nefis bir şeye çaba göstermeden sahip olmayı isterse onu o şeyi çalışarak elde etmeye yöneltmek, bu amaçla o şeye bir değer atfetmeyi ve ondan nefsin lezzet almasını önlemek, isyan da etse itaat de etse nefsi her halde itham etmek; taatlerden lezzet almaya engel olmak; Allah’ın kendilerine verdiği nimetleri her hâlükârda yüceltmek, kendilerinden kaynaklanan itaat ve amelleri küçük görmek, nefsinde bir varlık görmemek ve dolayısıyla bir iddiada bulunmamak, ilim hakkında konuşmayı, ilimle övünmeyi ve ehli olmayana Allah’ın sırlarını açıklamayı terketmek; halktan farklı giyinmemek; hizmet ve hürmet edilmeyi hor görmek; kerametleri gizlemek, bunları istidrâc, Hak yolundan ayıran hileler olarak değerlendirmek; semâ, zikir ve ilim meclislerinde ağlamayı terketmek, ancak hüznü elden bırakmamak; ilim ve işaretlerin incelikleri hakkında konuşmayı bırakıp emir ve nehiy sınırlarını gözetmek; insanlardan yardım istememek, duası kabul olunca üzülme ve bunu bir hile olarak görmek Sülemî’nin zikrettiği ilkeler arasında sayılabilir. Sülemî’nin tesbitlerine göre ilk dönem Melâmetîler’inin temel ilkesinin riya, kendini beğenme ve şöhret

düşkünlüğü gibi nefsin tezâhürlerine karşı nefsi kınama (levm) yöntemiyle mücadele etme ve ihlâsı gerçekleştirme olduğu söylenebilir. Bu anlayışın sonucu olarak Melâmetîler amellerini gizleme taraftarı olmuşlar, kalbî ve fiilî amellerinin başkaları tarafından bilinmesini hoş karşılamadıkları gibi kendilerini fark ettirecek özelliklerle ortaya çıkmaktan sakınmışlar, bu sebeple sûfiler gibi özel kıyafetler giyinmeyip halktan biriymiş gibi görünmeyi tercih etmişlerdir. İbn Teymiyye'nin bile takdirle andığı bu anlamdaki Melâmetîlik, sûfilerin âdâb-erkân ve kıyafetlerine muhalif bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Sûfilerin, daha sonraki dönemlerde tarikatlar şeklinde örgütlenip kendilerine özgü yaşam tarzı ve kıyafetlerle halktan ayrılmalarına karşılık melâmet ehli bunlara gerek duymamış ve kendilerine toplum içinde ayrı bir zümre görünümü vermeyi uygun bulmamıştır.

Melâmetîliğin esasları arasında fakr ve tecerrüd bulunmadığı gibi Melâmetîlik'te dünyanın dışlanması olarak anlaşılabilir bir yaklaşım yoktur.

V. (XI.) yüzyıldan itibaren tasavvufun bütün İslâm dünyasında yaygınlık kazanıp VI. (XII.) yüzyılda tarikatlar vasıtasıyla örgütlenme sürecine girmesinden sonra Melâmetîlik tasavvufun içinde ayrı bir damar ve bir neşve olarak etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

Sühreverdi Melâmetîler'in hallerinin yüce, makamlarının aziz olduğunu, hadislere ve sünnete bağlı bulduklarını, amellerinde ihlâsı gerçekleştirmeye çalıştıklarını, fitneye kapılmış olanların zannettikleri kötülüklerin onlarda bulunmadığını, Kalenderîler'in ise kalp temizliğinin verdiği sarhoşlukla şer'î sınırları aştıklarını, Melâmetîler'in kılık kıyafet, hareket ve davranışlarında sıradan insanlar gibi görünerek mânevî hallerini gizlemeye gayret ettiklerini, Kalenderîler'in ise bilinmeye ve bilinmemeye aldırış etmediklerini söyler.

Tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmeye başladığı VI. (XII.) yüzyıldan itibaren onun içinde bir neşve ve bir meşrep olarak varlığını sürdüren Melâmetîlik bu dönemde ortaya çıkan başta Hâcegân tariki-Nakşibendiyye, Kübreviyye ve Mevleviyye olmak üzere büyük tarikatları etkiledikten sonra XV. yüzyılda Anadolu'da Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kurulan Bayramiyye tarikatı içinde yeniden zuhur etmiş ve günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

İkinci Devre Melâmîleri, Bayramîler. Bayramî Melâmîliği'nin kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'nin önde gelen müridlerinden aşk ve cezbesi galip Ömer Dede Sikkînî'ye tarihlenir. Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra aşk ve cezbesi galip müridler Ömer Dede'ye (Emîr Sikkînî) ilim, zühd ve takvâ sahipleri de tac ve hırkayı almış olan Akşemseddin'e bağlanmışlardır. Hacı Bayram Veli'nin yolu Şemsiyye-Bayramiyye olarak Akşemseddin tarafından devam ettirildi.

Bayramî Melâmîliği, Bayramiyye'den doğan bir kol olarak kabul edilmekle birlikte tarikat mensupları kendilerini bu tarikatın bir kolu değil tâbi bir devamı olarak görmüşler, Bayramî nisbesinin dışında kendilerini herhangi bir sıfatla nitelendirmemişlerdir. İdrîs-i Muhtefî'nin dervişlerinden Hakîkî Bey de tarikatı özel bir isimle tanımlamamış, melâmeti kelime anlamıyla kullanarak dervişin kınanmaya sebep olan, şeriat ve tarikat âdâbına aykırı davranışlardan çekinmesi gerektiğini söylemiştir.

Melâmet kavramını Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tanımladığı şekilde tasavvuf makamlarının en üst derecesi, Melâmî'yi de bu makama ulaşan kişi olarak anlayan tarikat mensupları Melâmî sıfatını kullanmanın bir iddia ifade ettiği, bu makama ulaşmanın çok zor olduğu ve ulaşılmış olsa bile bunu

söylenin mümkün olmadığı inancıyla bu sıfatı kendileri için kesinlikle kullanmamışlardır. Bayramî Melâmîliği, Emîr Sikkînî'den sonra bir süre Kütahya kalesinde hapsedilen Bünyâmin Ayâşî, vefatından sonra hakkında mehdilik iddia ettiği suçlamasıyla şikayet edilen Pîr Ali Aksarâyî'nin irşad makamına geçmesiyle devam etti. Hakkında mehdilik iddia ettiği için öldürüldüğü iddia edilen Pîr Ali Aksarâyî'nin 17 Ocak 1539'da Kayseri'de vefat etmesinin ardından Melâmî kaynaklarına göre kutbiyyet makamına oğlu İsmâil Ma'şûkî'nin geçtiği kabul edilse de Mir'âtü'l-ışk müellifi Abdurrahman el-Askerî'ye göre, asıl yetki Vahdetin sınırsız telakkilerini irşadan çok takvâ ve azîmet yolunu tercih eden Pir Ahmed Edirnevi'de olmasına rağmen İsmâil Ma'şûkî icâzet almadan şeyhliğe kalkışmıştır. Abdurrahman el-Askerî'ye göre İsmâil Maşuki'yi babası İstanbul'a ilim tahsili için göndermiş ve kesinlikle şeyhlik yapmaya kalkışmaması hususunda uyarılmıştır. Ancak o İstanbul'da şeyhlik yapmaya başlayınca bazı şathiyeleri sebebiyle fitne çıkmış ve sonunda muhtemelen mülhidlik kelâm terimi olarak "Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dinî kuralları hafife almak" mânasında kullanılır. İlhâda sapan kimseye mülhid denir.) suçlamasıyla idam edilmiştir.

Ömer Dede Sikkini'den devam eden Bayramî Melâmîliği, Pîr Ali Aksarâyî'nin "Tarikimiz tarîk-i Hak'tır, ışkî tariktir, serçeşme-i ışk-ı Hazret-i Ali'dir. Sârbânımız Aziz Veys'tir. Şefaatiniz rûh-ı Mustafa'dır. Şeriat fiilimiz, tarikat kavlimiz, hakikat halimiz, mârifet re'simalımız, fazl kârımız, muhabbet yârimiz bünyâdimiz, şevk merkebimiz, havf refikimiz, ilim silâhımız, hilim sahibimiz, tevekkül ridâmız, kanaat gencimiz, sıdk menzilizimiz, fakr fahrimizdir" sözü ve "Ahlâk-ı hamîde ile ârâste ve şeriat ile müzeyyen olun. Eğer üzerimize cilve eden sırrın sebatını ve zâhir olan hallerin devamını talep ederseniz şeriatın dışarı çıkmayın. Erenler şeriatın dışarı çıkan bizden değildir dediler. Şeriatın dışarı çıkan iki gözümün birisi dahi olursa çıkarırım. Tarikime ilhâd karışmasını istemem" şeklindeki ifadesi, Pîr Ali'nin halifesi Sârbân Ahmed'in de bir mektubunda "şeriat, şeriat, yine şeriat" ifadesi, Bayramî Melâmîleri'nden XVII. yüzyılda idam edilen Sütçü Beşir Ağa'nın "Her kim hilâf-ı şer' hareket ederse bizden değildir" şeklindeki sözü Bayramî Melâmîleri'nin şeriate bağlılıklarını gösteren delillerden olmasına rağmen vahdet-i vücûd anlayışları, hakikat-i Muhammediyye ve kutub (insân-ı kâmil) hakkındaki inançları, kendilerini itikadî ve fikhî hiçbir mezhebe bağlı görmemeleri, hatta Ebû Hanîfe'yi "dinin önünü arttırmak isteyen bir kişi" olarak tanımlamaları, tevellâ ve teberrâ sahibi olmaları, şer'î cezaları kendi içlerinde uygulamaları gibi özellikleri, Sünnî temeller üzerine kurulan Osmanlı Devleti'nin ve ulemânın hiçbir şekilde kabul etmesi mümkün olmayan tavırları Bayramî Melâmîleri'nin üstüne gidilmesine sebebiyet vermiştir.

Bu sebepten en çok takibata uğrayan ve zındıklık/mülhidlik suçlamasıyla idam edilen tarikat tarikat mensubu Bayramî Melâmîlerinden çıkmıştır dersek yanlış olmayacaktır.

Üçüncü Devre Melâmîliği (Melâmîyye-i Nûriyye). Üçüncü devre Melâmîliğinin kurucusu Seyyid Muhammed Nûrî'l-Arabî kabul edilir. (ö. 1888). Bayramî Melâmîleri'nden bazı hususlarda ayrıldığı için Bayramîler'ce, "mütelâmîyye" (Melâmîlik taslayanlar) diye adlandırılmışlardır. Müceddidiyye-i Nakşibendiyye, Şa'bâniyye-i Halvetiyye, Ekberîyye ve Üveysiyye olmak üzere dört tarikattan hilâfet alan Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin melâmet çizgisi, müntesiplerinden Harîrîzâde tarafından Tibyânü vesâ'ilî'l-ħakâ'ik'ta Nakşibendiyye'nin bir kolu olarak değerlendirilmiştir.

İçine belli nisbette âdâb ve erkânın girdiği belirtilen üçüncü devre Melâmîliğinde de tasavvuf düşüncesinin temelini vahdet-i vücûd anlayışı oluşturmaktadır. Selânik-Ustrumca'daki dergâhta Ehl-i sünnet inançlarının temel eserlerinden 'Akâ'idü'n-Nesefî'yi okutması ve Nakşibendiyye ile Melâmiyye'nin seyrüsülûk esaslarını ele aldığı Risâle-i İcmâliyye fî sülûki's-sâdâti'n-Nakşiyeye ve'l-Melâmiyye adlı eserinde, "Müridin zikir almadan önce Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadına göre ibadetlerini yerine getirebilecek kadar bilgisi olması gerekir" şeklindeki tavsiyesi ve diğer birçok çalışmasında ortaya koyduğu görüşleri onun Ehl-i sünnet inancını benimsediğini göstermektedir. Yusuf Ziya İnan eserlerinde Nûrû'l-Arabî'nin Ehl-i sünnet'e bağlılığına özellikle dikkat çekmiş, farz ibadetlerin yanı sıra sürekli nâfilelerle de meşgul olduğunu, Melâmîlik öğretisini Nakşibendiyye'nin temel teşkil ettiği bir sistem üzerine kurduğunu, düşünce olarak Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşüyle İmâm-ı Rabbânî'nin vahdet-i şühûd görüşünü tavır ve mertebe farkı şeklinde tanımlayarak telif etmeye çalıştığını vurgulamıştır.

Nûrû'l-Arabî'nin bu görüşleri sebebiyle üçüncü devre Melâmîler'inin Ehl-i sünnet çizgisini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Gölpınarlı'ya göre Nûrû'l-Arabî, melâmeti benimsedikten sonra zâhir-i şeriata tam riayet eden Nakşibendiyye'nin görüşlerinden uzaklaşmıştır.

DİA